

Kouluterveydenhuoltoa vahvistettava kattavasta ennaltaehkäisystä tinkimättä

Suomen koulu- ja opiskeluterveyden yhdistys Skooppi ry:n kannanotto

Tiivistelmä

Lasten ja nuorten keskittymis- ja mielenterveyshaasteiden lievittämiseen tulee panostaa perustasolla, mutta ei ennaltaehkäisyn kustannuksella. Riittävän henkilöstöresurssin turvaamiseksi Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) uudet henkilöstösuositukset kouluterveydenhuoltoon tulee muuttaa lakisääteisiksi. Opiskeluhoitopalveluiden ammattilaiset (kouluterveydenhoitajat, -lääkärit, -kuraattorit ja -psykologit) toimivat tiiviissä yhteistyössä keskenään ja heidän välistä työnjakoaan tulee selkiyttää. Mikäli opiskeluhoitopalveluiden ammattilaisille annetaan sairaanhoidollisia tehtäviä, tulee perustason ammattilaisten osaaminen lasten ja nuorten mielenterveysongelmissa ja neuropsykiatrisissa häiriöissä varmistaa.

Taustatietoa

Kansallinen lapsistrategia julkaistiin vuonna 2021. Sen toimenpide 13 kehotti lisäämään lasten ja nuorten mielenterveystyön vaikuttavuutta kehittämistarpeiden kartoittamisella ja hyvien käytäntöjen ja osaamisen tukemisella. Keväällä 2023 julkaistiin Kansallisen lapsistrategian toimenpiteen 13 loppuraportti (THL – työpaperi 3/2023). Siihen sisältyy kehittämissuositus: ”Sisällytetään peruskoulun opiskeluhoillon lakisääteisiin tehtäviin lievien mielenterveyshäiriöiden hoito. Varmistetaan muutoksen edellyttämä lisäresursointi opiskeluhooltoon tai priorisoidaan toimintojen kokonaisuutta sen mahdollistamiseksi.” Suomen koulu- ja opiskeluterveyden yhdistys Skooppi ry haluaa tuoda esiin näkemyksiä ja kouluterveydenhuollon kentän kokemuksia nykytilanteesta ja opiskeluhoillon tehtäviin ehdotetuista muutoksista.

Kouluterveydenhuollon tehtäviä ja mitoitussuositukset

Peruskoulun opiskeluhoitopalveluihin kuuluvat kouluterveydenhuollon terveydenhoitajien ja koululääkäreiden lisäksi koulukuraattorit ja koulupsykologit. Kahden viimeksi mainitun ammattiryhmän toimenkuvaa ei ole laissa määritelty. Kouluterveydenhuolto tavoittaa ainoana terveydenhuollon palveluna tasavertaisesti, mutta yksilölliset tarpeet huomioiden kaikki koululaiset ja heidän huoltajansa. Ennaltaehkäisevät, yhtenäiset ja yhdenvertaiset kouluterveydenhuoltopalvelut, sisältäen vuosittaiset terveydenhoitajan tapaamiset, sekä 1., 5. ja 8. luokalla järjestettävät terveydenhoitajan ja lääkärin laajat terveystarkastukset, tukevat oppilaiden kokemuksta tasa-arvosta, mahdollistavat erityisen tuen tarpeen varhaisen havaitsemisen ja tukitoimien käynnistämisen, ja ovat merkittävä tekijä kansanterveyttä uhkaavien sairauksien torjunnassa. Terveystottumukset, tunnetaidot ja sosiaalisen vuorovaikutuksen taidot syntyvät ja kehittyvät lapsuudessa ja nuoruudessa, ja vaikuttavat koko eliniän, seuraavaan sukupolveen saakka. Näiden tottumusten ja taitojen kehittymisen tukeminen oikeaan suuntaan on ennaltaehkäisyä parhaimmillaan. Tarkastusten ja terveystapaamisten jatkuvuus ja niissä syntyvä luottamus mahdollistavat vaikuttavan terveyden edistämisen, mukaan lukien mielenterveyden edistämisen, ja huoltajien vanhemmuuteen kannustamisen kunkin oppilaan ja perheen yksilöllisen tilanteen mukaan.

Voimassa olevan lainsäädännön (VnA 338/2011) velvoite selvittää määräaikaista tarkastuksista pois jäävien tuen tarve on välttämätön ja käytännön työssä tarpeelliseksi osoittautunut työkalu, joka velvoittaa ja valtuuttaa etsimään ja motivoimaan tuen piiriin ne lapset, nuoret ja perheet, joiden voimavarat tai elämän erilaiset haasteet vaikeuttavat avun ja tuen hakemista. Tässä ryhmässä ongelmiin tarttuminen ajoissa on erityisen tärkeää, jotta mahdollisimman moni aikuisuuteen jatkuva syrjäytymispolku voidaan kääntää.

Tarkoituksenmukainen, tehtäviin suhteutettu henkilöstöresurssi on edellytys kouluterveydenhuollon palvelujen laadukkaalle ja vaikuttavalle toiminnalle. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos on julkaissut 25.4.2023 uudet mitoitussuositukset kouluterveydenhuoltoon:

täyttä työaikaan tekevällä kouluterveydenhoitajalla suositellaan olevan 460 ja koululääkärillä 2100 oppilasta. Suositukset on laskettu kattamaan kouluterveydenhuollon lakisääteiset tehtävät, joista merkittävimmän osan muodostavat terveystarkastukset, tarvittaessa lisäkäynnit erityisen tuen tarpeen arvioimiseksi ja toteuttamiseksi, avoimet vastaanotot ja yhteisöllinen opiskeluhoultotyö. Uusia kouluterveydenhuollon mitoitussuosituksia laskettaessa niihin ei ole sisällytetty sairaanhoidollisia tehtäviä.

Suomen koulu- ja opiskeluterveyden yhdistys Skooppi ry pitää tärkeänä, että Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen uudet mitoitussuositukset kouluterveydenhuoltoon toteutetaan kaikkialla Suomessa mahdollisimman ripeästi. Nämä mitoitussuositukset tulisi muuttaa lakisääteisiksi. Vuoden 2021 tilastoissa koululääkäreiden oppilasmäärät olivat osassa alueita, varsinkin pääkaupunkiseudulla ja sen ympäristössä, 2-3-kertaiset vanhaan suositukseen verrattuna, ja kouluterveydenhoitajan vastuulla oleva oppilasmäärä oli useilla alueilla 20-30% nykyistä suositusta suurempi (Tutkimuksesta tiiviisti 60/22, THL). Eroista johtuen terveydenhoitajien ja lääkäreiden panostus kouluterveydenhuollon tehtäviin vaihtelee erittäin paljon paikkakunnittain. Vajaalla henkilökunnalla on väistämättä jouduttu paikoin hyvinkin voimakkaasti karsimaan oppilaille ja heidän perheilleen järjestettäviä palveluita.

Lasten, nuorten ja huoltajien kokemuksia kouluterveydenhuollon palveluista

Kouluterveydenhuollon lakisääteisiä palveluita ei koeta turhina. Haastavasta resurssitilanteesta ja koronapandemian mukanaan tuomista ajoittaisista kouluterveydenhuollon palveluiden heikennyksistä huolimatta oppilaista valtaosa on kouluterveyskyselyn vastausten perusteella kokenut saavansa apua ja tukea hyvinvointiinsa kouluterveydenhoitajalta ja -lääkäriltä sekä terveystarkastuksissa että niiden ulkopuolella. Vuoden 2021 kouluterveyskyselyn mukaan 4.-5.lk oppilaista 52% ja 8.-9.lk oppilaista 60.5% oli ollut samaa mieltä *kaikkien* seuraavien

terveystarkastusta koskevien väittämien kanssa: 1) puhuttiin minulle tärkeistä asioista, 2) mielipidettäni kuunneltiin, 3) puhuttiin kotiasioistani, 4) uskalsin kertoa asioistani rehellisesti. (Tutkimuksesta tiiviisti 10/22, THL)

Vuoden 2021 kouluterveyskyselyssä 8.-9.lk oppilaista oli samaa mieltä väittämän kanssa: saanut tukea ja apua hyvinvointiin kouluterveydenhoitajalta: 84% ja koululääkäriltä: 78% (Kouluterveyskysely, Perustulokset 2019 ja 2021, THL). Tutkimusten mukaan vanhemmat ja oppilaat kokevat kouluterveydenhuollon tarkastukset ja niistä saatavan avun ja tuen hyödyllisenä (Kouluterveyskysely, huoltajien tulokset 2017, THL Tutkimuksesta tiiviisti 10/2022, THL). Tuoreessa tutkimuksessa 83% huoltajista piti 1. ja 5.lk lääkärintarkastusta hyödyllisenä. (Nikander, K. Routine general health checks by school physicians in primary schools: needs and benefits. Väitöskirja, Helsingin Yliopisto 2023; s.9, s.48). Vastaavasti opiskeluhuoltopalveluiden ammattilaisille suunnatun kyselyn (2021) mukaan yhä useampi perusopetusikäinen lapsi ja nuori asioi koulu- ja opiskeluterveydenhuollossa mielenterveys- tai päihdeoireilun vuoksi. (Tutkimuksesta tiiviisti 32/2022, THL)

Lasten ja nuorten mielenterveyden sekä keskittymistä tukevien terveystottumusten edistäminen kouluterveydenhuollossa

Suomen koulu- ja opiskeluterveyden yhdistys Skooppi ry korostaa tällä kannanotolla, että lasten ja nuorten mielenterveyden edistäminen sekä keskittymis- ja tarkkaavuusvaikeuksien ennaltaehkäisy ja selvittely ovat kouluterveydenhuollon arkea. Mielen- ja keskittymisterveyttä tukevien elintapojen edistäminen sisältyy kaikkiin määräaikaisiin terveystarkastuksiin. Mielenterveyden edistämistä on ohjauksella, neuvonnalla ja psykoedukaatiolla toteutettava mielenterveyden vahvistaminen, ongelmien ehkäisy, ja puheeksiotto. Riittävä uni, säännöllinen ravitsemus ja liikunta sekä kohtuullinen ruuduilla vietetty aika tukevat lasten ja nuorten aivojen kehitystä. Nämä asiat ovat kouluterveydenhuollon ydinosaa.

Skooppi ry:n jäseniltään saaman palautteen mukaan huonosti voivien lasten ja nuorten määrä on lisääntynyt. Lasten ja nuorten keskittymis- ja mielenterveysongelmien selvittely, hoito ja seuranta vievät merkittävän osan kouluterveydenhuollon ammattilaisten työajasta, vaikka mielenterveyden ja neuropsykiatristen häiriöiden *diagnoosi ja hoito* eivät kuulu kouluterveydenhuollon *lakisääteisiin* tehtäviin. Tällä hetkellä toimintakyvyltään alentuneet ja varsin vaikeastikin oireilevat lapset ja nuoret jäävät osassa maata kouluterveydenhuollon kannateltaviksi, kun erityistason hoidolliset palvelut eivät ota heitä vastaan. Koko työn sisältö on saattanut muuttua korjaavaksi työksi ennaltaehkäisyn kustannuksella. Kouluterveydenhuollon työtä kuvataan useissa kentän viesteissä tulipalojen sammuttamiseksi, ja ennaltaehkäisyn puuttuessa tulipalojen määrän pelätään lisääntyvän. (Ks. liite: lainauksia viesteistä kentältä). Toteutumattoman ennaltaehkäisyn vuoksi somaattisen ja psyykkisen terveyden ongelmiin päästään puuttumaan vasta ongelmien pitkittyttyä, mikä aiheuttaa lapsille ja nuorille inhimillistä kärsimystä. Komplisoituneiden tilanteiden korjaaminen on usein työlästä, ja viivästyneenä kaikki asiat eivät ole enää korjattavissa.

Peruskoulun opiskeluhuollolle on ehdotettu lakisääteiseksi uusina tehtävinä lievien mielenterveysongelmien hoitoa. Myös Skooppi ry:n hallituksen näkemyksen mukaan lasten ja nuorten mielenterveyden ongelmien hoitoa tulee tehostaa ja painopistettä siirtää perustason suuntaan. Skooppi ry pitää ensiarvoisen tärkeänä, että lasten ja nuorten mielenterveys- ja neuropsykiatristen oireiden tutkimusta ja hoitoa varten on mieluiten matalan kynnyksen ”väliportaan” palvelukokonaisuus, joka on joko perusterveydenhuollon (perhekeskuksen) osa tai toimii perusterveydenhuollon ja erikoissairaanhoidon välissä. Tällainen palvelukokonaisuus tukisi konsultaation kouluterveydenhuollossa ja muussa opiskeluhuollossa tehtävää lievien mielenterveysoireiden ja neuropsykiatristen oireiden selvittelyä ja hoitoa, joka ei ilman asianmukaista tukea ja ohjausta voi toimia laadukkaasti. Jos kouluterveydenhuollon lakisääteisiin tehtäviin suunnitellaan muutoksia, Skooppi ry näkee välttämättömänä, että suunnittelutyöhön hankitaan kokemuksia ja asiantuntemusta kouluterveydenhuollosta siten, että koko Suomen olosuhteet tulevat huomioiduksi. Pääkaupunkiseutu ei kattavasti edusta koko Suomen tilannetta.

Skooppi ry haluaa muistuttaa, että mikäli kouluterveydenhuollolle säädetään uusia mielenterveysongelmien tai neuropsykiatristen oireiden hoitoon liittyviä tehtäviä, tulee niiden vaatimat henkilöstöresurssit huolellisesti arvioida ja sisällyttää mitoitukset säädöksiin. Uudet tehtävät eivät saa heikentää ennaltaehkäisevään työhön varattua työaika.

25.5.2023 Skooppi ry:n hallituksen puolesta,
Anu Mähönen, hallituksen puheenjohtaja

Liite: Lainauksia Skooppi ry:n kevätkoulutuksessa 18.4.2023 kouluterveydenhuollon nykytilasta tehdyn sähköisen kyselyn vastauksista. Vastaajia oli 67. 33 toi esille, että mielenterveysongelmien ja neuropsykiatrisen haasteiden voimakas lisääntyminen vievät resurssit ennaltaehkäisyltä.

”Lisääntyneet mielenterveysongelmat (masennus, ahdistuneisuus), syömishäiriöt, riippuvuudet, keskittymisen haasteet ovat kouluterveydenhuollon arkea”.

”Tilanne on sietämätön, ennaltaehkäisy/perustehtävä jää”.

”Työ tuntuu jo nyt tulipalojen sammuttelulta ja ennaltaehkäisevän työn jäädessä taka-alalle, pelottaa siellä kytevätkä alkavat ”tulipalot””.

”Mielestäni kouluterveydenhuolto on hyvä paikka jossain määrin hoitaa myös lieviä mielenterveyden ongelmia ja nepsy asioita, kun yhteistyö kodin ja koulun välillä on helppoa. Tällä hetkellä se vaan tapahtuu täysin preventiivisen työn kustannuksella. Vaatisi myös tiimin! ”.

”Vaikka lasten ongelmat lisäänty & vievät työaika entistä enemmän, me EI voida alkaa tekemään vain sairaanhoitoa niin että ennaltaehkäisevää työtä ei tee enää kukaan!! ei romuteta kouluterveydenhuoltoa!”.

”Psykologi- ja kuraattorivaje valtava, asiakaskunta putoaa terveydenhoitajalle”.

”Terveydenhoitajien työn kuormittavuuden lisääntyminen: mt- ja päihdepalvelut, erikoissairaanhoito eivät vedä, koululääkäriresurssit huonot”.

”Huolestuttaa myös innokkuus ADHD-diagnooseihin, vaikka esim. teinit eivät nuku, syö ja ruutu aika vie ison osan päivästä. Vanhemmat eivät saa asioita kuriin. Onko lääkitys oikea ratkaisu?”.

”Resurssit kuntoon! työaika ei riitä työn tekemiseen. terveydenhoitajat uupuvat”.